

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
10. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2005

DRABET PÅ DYNAMIKKEN. ET RIDS AF EKSPERIENTELLE LEKSIKOGRAM- MATISKE METAFORER I DANSK

Af Thomas Hestbæk Andersen (Syddansk Universitet)

1. Indledning

I denne artikel vil jeg som en kondensering og videreførelse af resultaterne fra min afhandling *Spændinger i Sproget. Om leksikogrammatiske metaforer i dansk* kort præsentere den teoretiske ramme for den leksikogrammatiske metafor. Derefter – og det er foredragets tyngdepunkt – vil jeg med udgangspunkt i autentisk tekst beskrive den mest udbredte type af eksperientiel leksikogrammatisk metafor i dansk samt diskutere dennes kommunikative betydning.

2. Leksikogrammatisk metaforik i en systemisk funktionel ramme

Inden for den systemisk funktionelle lingvistik opererer vi ud fra en grundtese om, at sproget er funktionelt (jf. Halliday 1978:19), hvilket medfører en tro på, at

the lexicogrammatical form of the language has developed and is as it is because of the meanings that the speakers perceived the need to create (Hasan 1985:6).

Med en tro på ovenstående opfattelser følger, at en sprogbeskrivelse må tage højde for, at sprog er betydningsgenererende og -gengivende, og at dets funktionalitet er at fungere i en kontekst netop som betydningsgenererende og -gengivende. Tekst (sprogliggjort virkelighed) og kontekst (virkelighed) er med andre ord interdependente størrelser: Konteksten indvirker på sproget på en sådan måde, at dets organisering er en direkte følge af de krav, virkeligheden stiller til sprogets evne til at fungere som kommunikationsmiddel, og sproget virker tilbage på konteksten ved med sine kategorier (ikke mindst sin grammatik) at organisere forståelsen af virkeligheden (jf. Halliday 1996a:4).¹

¹ Halliday påpeger, at nye studier viser, at sprog og hjerne udvikles sammen (jf. Halliday 1998:370). Vi kan derfor ikke slippe for sproget, og vi kan intet gøre uden det. Vores tankegang – altså vores betydningsskabelse – er sammenvævet med sprogliggørelse (jf. Halliday 1996b:8 og 2002:3). Jeg har i tidligere arbejde forfægtet samme synspunkt, nemlig i Andersen 2000.

Sprogets grammatik er altså naturlig og ikke-arbitrær forstået på den måde, at dets kategorier er fordret af dets omgivelser (konteksten) for at skabe betydning. Og dermed er det også sådan, at ikke blot sammenhængen mellem kontekst og grammatik er naturlig, det er også tilfældet, at sammenhængen mellem betydning (: semantik) og betydningens sprogliggørelse i ord (: leksikogrammatik) er naturlig.

Det naturlige forhold gør, at vi kan tale om nogle sproglige basiskategorier – og en typisk / kongruent² forbindelse mellem betydninger på det semantiske stratum og deres leksikogrammatiske realiseringer. Inden for den eksperientielle metafunktion finder vi den kongruente relation/ sammenhæng som en sammenhæng, hvor (semantiske) aktiviteter, handlinger og relationer realiseres af funktioner formet af verbaler, og hvor de enheder, der er aktive, handlende eller relaterede realiseres af funktioner formet af nominaler. Således gælder det ifølge Lyons, at

'noun' or 'verb' [...] are "designating persons, places, things, states, or qualities" and "[...] express action or state", respectively... (Lyons 1977:441).³

Det kongruente udgangspunkt – den typiske mekanisme inden for den eksperientielle metafunktion – er i forlængelse heraf en mekanisme, hvor vi konstruerer

experience as *process*, in the form of a grammatical *unit*, a *clause*. Each process, in turn, is construed as *configuration*, in the form of a grammatical *structure*; the components of this configuration are (1) the process itself, (2) certain entities that participate in the process and (3) various circumstantial elements that are associated with it; these are construed in form of grammatical *classes*, the verbal, the nominal⁴, and some more or less distinct third type (Halliday 1996c:187; orig. kursivering).

Ud fra ovenstående kan vi udlede de sammenhænge i det eksperientielle stratale tværsnit, som er anført i Figur 1 på næste side. Figuren illustrerer, at (i) sætningen (hvis omdrejningspunkt er en Proces) er en kongruent realisering af en begivenhed, (ii) nominalgruppen med adjekti-

² Grundet artiklens omfang er det ikke muligt at udfolde en større diskussion af kongruent over for inkongruent. Jeg henviser til Andersen 2003:192ff.

³ Dette citat er i overensstemmelse med Martins anskuelse, idet han anfører, at "the relation between semantic and grammatical categories is natural: people, places and things are realized nominally, actions are realized verbally, logical relations of time and consequence are realized conjunctively and so on" (Martin 1993b:238).

⁴ Om nominalgruppen og dennes forbindelse til semantikken skriver Halliday direkte, at "Congruently, nominal groups construe participants" (Halliday 1996b:197; jf. Halliday & Matthiessen 1999:183; se også Davidse 1997:418).

visk Kerne er en kongruent realisering af en kvalitet, og (iii) og nominalgruppen med substantivisk Kerne er en kongruent realisering af en genstand.

SPROG	SEMANTIK	begivenhed	kvalitet	genstand
	realisering	realiseret af	realiseret af	realiseret af
	LEKSIKOGRAMMATIK	sætning/ Proces	nominalgruppe med adjektivisk Kerne	nominalgruppe med substantivisk Kerne

Figur 1: Kongruente sammenhænge i det eksperientielle stratale tværsnit

Ofte brydes det viste typiske/ kongruente forhold, hvilket vi fx ser i en tekst som den fra konsulentfirmaet Meng & Company A/S's hjemmeside, hvor firmaets specialer ridses op. Teksten er fra www.meng.dk og lyder:

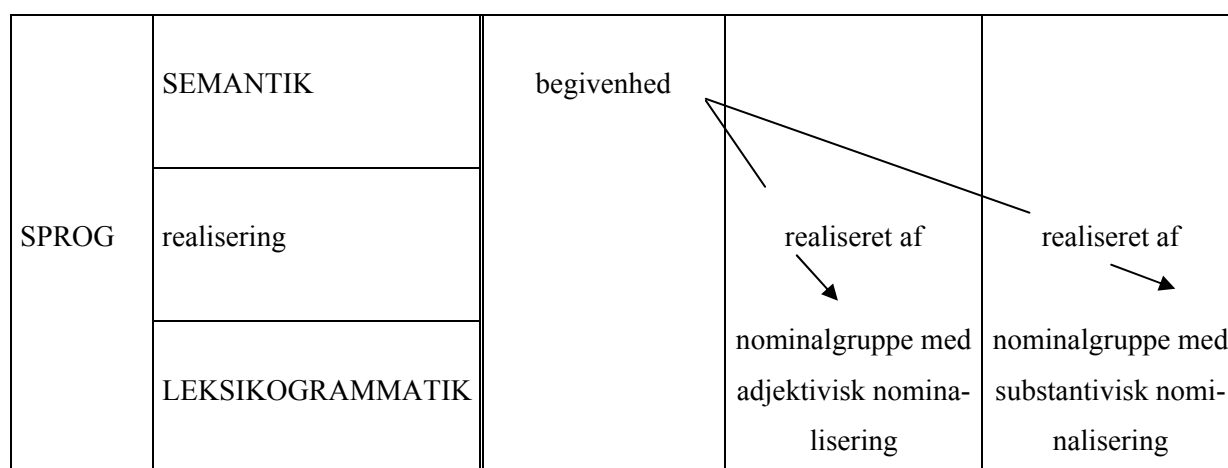
Blandt vores absolutte specialer findes:

- “Mission, strategi og hvad så”: Raffinering og fundering af resultater.
- Udvikling og implementering af Servicekoncepter og -Relationer.
- Styrkelse af korpssånd, funderet i stærke værdier og klare målsætninger (som vi gerne hjælper med at udlede/raffinere!).
- Kultur-raffinering – også når flere kulturer skal forenes i én.
- Personlig Power; ledelse af liv og resultater med saft og kraft – på deltagernes betingelser!
- Begejstring og motivation omkring salg og samarbejde.
- Træning af trænere.
- Personlig gennemslagskraft; personlig formidling; andre kaldte det i gamle dage for “præsentationsteknik”.
- Idégenerering.
- Praktisk projektstyring.

I teksten er en hel masse begivenheder ikke er realiserede af sætninger, men af substantiviske nominaliseringer. Begivenhederne antager altså delvist karakter af genstande. Vi ser det i følgende sprogbrug: (i) *Raffinering*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *raffinerer*, (ii) *fundering*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *funderer*, (iii) *Udvikling*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *udvikler*, (iv)

implementering, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *implementerer*, (v) *Styrkelse*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *styrker*, (vi) *ledelse*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Du*) *leder*, (vii) *Begejstring*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *begejstrer*, (viii) *motivation*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *motiverer*, (ix) *Træning*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *træner*, (x) *formidling*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*du*) *formidler*, (xi) *Idégenerering*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *genererer idéer*, (xii) *projektstyring*, som er en tingsliggjort/ (genstands-)begivenhed kongruent realiseret af Processen (*Meng*) *styrer projekter*.

Den leksikogrammatisk metafor opstår således, når begivenheden optræder som en kvalitet eller en genstand; vi har en situation som i nedenstående Figur 2.

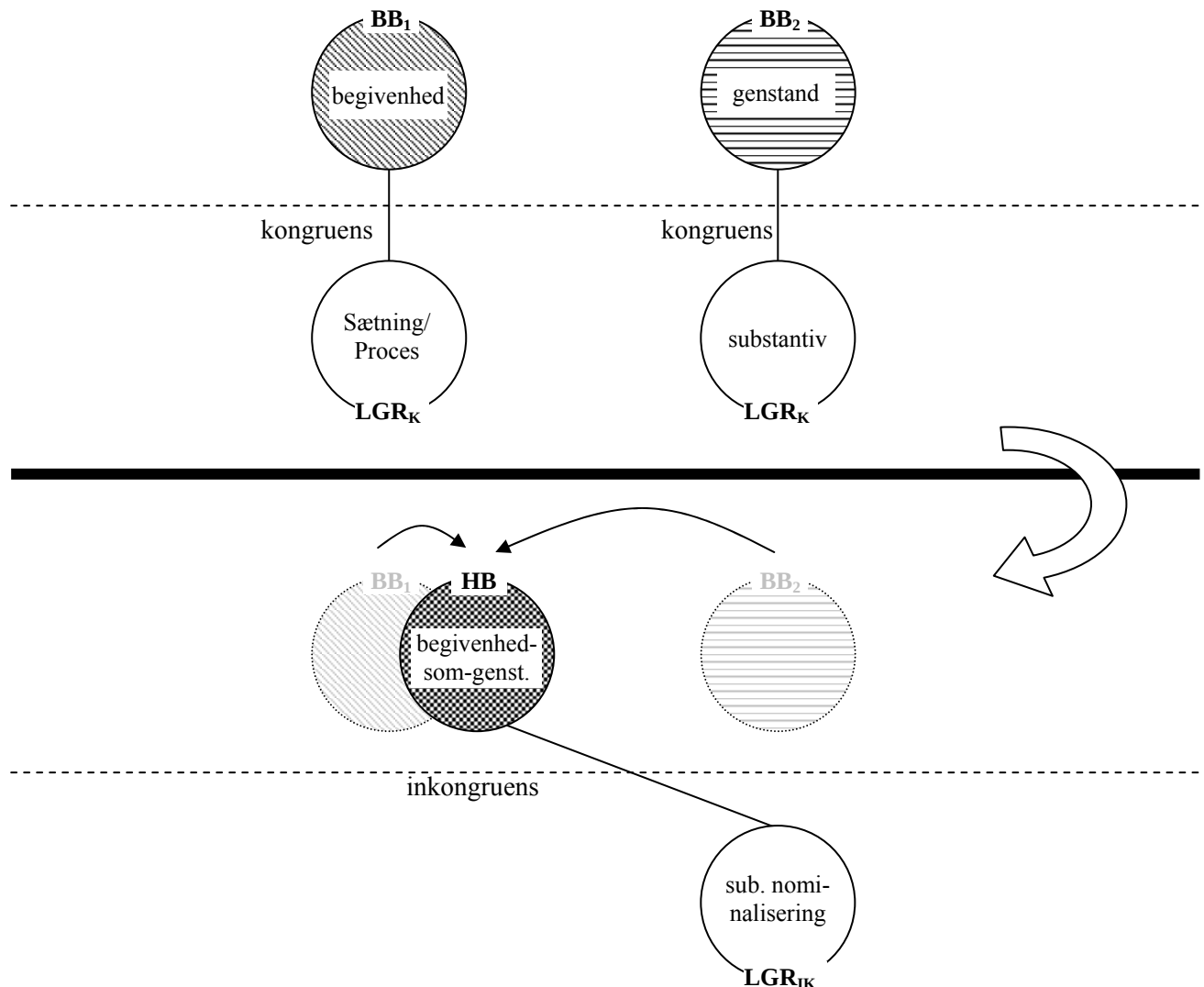

Figur 2: Inkongruente sammenhænge i det ideationelle stratale tværsnit

Typen af metafor, som opstår ud fra den substantiviske nominalisering, kan vi benævne begivenhed-som-genstand, og denne type af eksperimentiel leksikogrammatisk metafor kan skitseres som i Figur 3 på næste side.

Grundet det naturlige forhold mellem det leksikogrammatisk og det semantiske stratum markerer den substantiviske nominalisering (til forskel fra substantivet, som vi finder i den kongruente realisering), at vi på det semantiske stratum har at gøre med mere end blot en

genstand. Semantisk har vi at gøre med en hybridbetydning⁵ inkorporerende såvel den oprindelige og kontekstgivne processuelle begivenhedsbetydning og den leksikogrammatisk signalerede genstands-betydning.

BB: basisbetydning / **HB:** hybridbetydning / **LGR_K:** leksikogrammatisk realisering, kongruent /

LGR_{IK}: leksikogrammatisk realisering, inkongruent

Figur 3: Begivenhed-som-genstand

Generelt sker der i en leksikogrammatisk metafor således det, at to basisbetydninger kobles og derved skaber hybridbetydningen. I figuren har vi oprindeligt de to basisbetydninger, **BB₁** og **BB₂**, der realiseres af hhv. **LGR_{K1}** og **LGR_{K2}**. I metaforiseringen kobles **BB₁** og **BB₂** til

⁵ Jf. Hallidays og Matthiessens "junctional element", der er kendetegnet ved den "junction of two semantic elemental categories" (Halliday & Matthiessen 1999:243), som er en essentiel kvalitet ved den leksikogrammatiske metafor.

hybridbetydningen HB. HB realiseres af den inkongruente leksikogrammatisk realisering LGR_{IK} .

Den modellerede måde at opfatte en leksikogrammatisk metafor på viser, hvorledes det er nødvendigt at medtænke både det semantiske og det leksikogrammatisk stratum. Den leksikogrammatisk metafor opstår ikke i hverken semantikken som forskellige tolkninger af samme leksikogrammatisk realisering eller i leksikogrammatikken som forskellige realiseringer af samme betydning, men i spændingen mellem semantikken og leksikogrammatikken – i grænsefladen.

Spændingen i den leksikogrammatisk metafor er den tværstratale spænding, der er mellem en hybridbetydning med en primær betydning signalerende/ afspejlende noget andet end den leksikogrammatisk realisering (der jo afspejler den sekundære betydning).

Den ovenfor viste visuelle teknik til at fremstille den leksikogrammatisk metafor væsen (jf. Figur 3) rummer både statik og dynamik. Således viser teknikken såvel slutresultatet af metaforiseringsprocessen, altså den leksikogrammatisk metafor, og den viser processen, hvorigennem den leksikogrammatisk metafor opstår fra to forskellige basisbetydninger med hver sin kongruente leksikogrammatisk realisering.

Hermed den teoretiske ramme. Hvis vi nu kaster et blik tilbage på Meng-teksten og betragter denne 'fra neden' i stratifikationsmodellen og dermed får de leksikogrammatisk former i fokus, så ser vi, at jeg ikke har behandlet alle nominaliseringer som leksikogrammatisk metaforer. Dette skyldes, at det ikke er alle nominaliseringer, der fungerer i en leksikogrammatisk metafor. Vi må med andre ord skelne levende fra døde leksikogrammatisk metaforer

Døde leksikogrammatisk metaforer har vi i denne sammenhæng, når en substantivisk nominalisering (fx *relation* fra Meng-teksten) ikke medfører en hybridbetydning på det semantiske stratum, men alene har betydning som en genstand. Nominaliseringen *relation* har tidligere fungeret som en begivenhed-som-genstandsmetafor, men i moderne sprogbrug er der intet tilbage af den oprindelige processuelle semantik.

Som en følge af den entydige semantik er døde metaforer en type af metaforer, der ikke længere kan udpakkes/ omskrives. En nominalisering som *relation* har med andre ikke ord en agnat (: "agnate")⁶ sætning, den kan omskrives til, sådan som levende leksikogrammatisk metaforer har. *Relation* betegner ikke en genstandsgjort begivenhed, og det giver derfor ikke ræson at omskrive ordet til en sætning/ Proces.

⁶ Gleason definerer "agnation" som konstruktioner, der har "the same major vocabulary items", men som har "different structures" (Gleason 1965).

I forlængelse af ovenstående skelner man mellem nominaliseringer, der fungerer som levende leksikogrammatiske metaforer, og nominaliseringer, der er døde, ved at afgøre, om nominaliseringen kan udpakkes til en agnat sætning – altså om vi ud af den genstand, som nominaliseringen betegner, kan skabe en begivenhed. Er dette muligt, så har vi en leksikogrammatisk metafor. Er det ikke muligt, er der tale om en død metafor.

Et eksempel på en udpakning af en leksikogrammatisk metafor (til en agnat sætning) er gruppen *Træning af trænere*, der kan omskrives til det mere kongruente *Meng træner trænere*; en dobbeltanalyse forløber som følger:

(Blandt vore absolutte specialer findes pt)		<i>Træning</i>	<i>af trænere</i>
		Komplement	
		Bærer	
		Ting	Kvalifikator
	<i>Meng</i>	<i>træner</i>	<i>trænere</i>
	Subjekt	Finitum/Prædikator	Komplement
	Aktør	Materiel	Mål

Som ovenstående dobbeltanalyse indikerer, er metodikken i beskrivelsen af en begivenhed-som-genstandsmetafor, at den omskrives og afmetaforiseres, så betydningen i den realiseres kongruent. Det betragtes som en kongruent realisering, når den processuelle betydning realiseret i den substantiviske nominalisering flyttes til sætningens Proces/ Prædikator, der er formet af en verbalgruppe.

En prøve til at udpege de døde metaforer fra de levende er den prøve, jeg vil kalde 'pronomen-prøven'. Ved pronomen-prøven indsætter man et possessivt pronomen som Præmodifikator i den nominalgruppe, hvor nominaliseringen fungerer som Ting. Ud fra Meng-teksten kan vi forestille os grupper som

1. *Hans betingelser...*
2. *Hans motivation...*
3. *Hans raffinering...*

Pronomen-prøven er nu en afprøvning af, hvorvidt det possessive pronomen semantisk betegner en art bestemmer for den genstand eller begivenhed-som-genstand, der fungerer som Ting i nominalgruppen, eller om det possessive pronomen semantisk betegner en skjult participant.

Hvis det possessive pronomen betegner en bestemmer, har vi en død metafor. Nominaliseringen, som det possessive pronomen lægger sig til, betegner ikke længere en processuel dynamik, men en tingslig statik. Nominaliseringen er så at sige blevet institutionaliseret. Hvis det possessive pronomen derimod betegner en (skjult) participant, har vi en leksikogrammatisk metafor. Det første er tilfældet for eksempel 1, det sidste er tilfældet for eksempel 3, mens eksempel 2 er tvetydigt.

Hvis vi opfatter 2 som henvisende til personens (*hans*) egen motivation, så er *motivation* en genstand uden processuel dynamik, og så har vi en død metafor; *motivation* betegner alene en genstand. Hvis vi derimod opfatter 2 som henvisende til personens motivation af andre (fx medarbejdere, kursister el.lign.), så dækker pronominet over en participant, og vi har en levende metafor – en begivenhed-som-genstand (jf. eksemplet fra forrige side *Træning af trænere*).

Det kan virke forvirrende, at samme nominalisering kan fungere såvel som død metafor og som (levende) leksikogrammatisk metafor. Dette skyldes, at både de syntagmatiske omgivelser på det leksikogrammatiske stratum og den iboende betydning på det semantiske stratum afgørende for, om en metafor opfattes som død eller levende.

Indtil nu har jeg givet en deskriptiv og teoretisk præsentation af begivenhed-som-genstandsmetaforen i dansk. Som afrunding vil jeg nu ganske kort opridse en række kommunikative effekter af denne metafortype.

For det første har vi, når vi realiserer et eller andet fænomen som en genstand, det maksimale sproglige potentiale for at specificere det. Ved at anvende nominalgruppens ressourcer er det således muligt at specificere en processuel betydning i højere grad, end det er muligt ved anvendelse af sætningens ressourcer.

For det andet fortæller vi sproget, når vi anvender begivenheds-som-genstandsmetaforer, for den 'pakkede' proces kan indgå som konstituent i en anden sætning. Et eksempel på begge ovenstående effekter er følgende indpakning og videre specificering: *Martin Jørgensen bevæger sig smukt med bolden* → *Martin Jørgensens smukke bevægelse med bolden skræmmer modstanderne*.

Selve Processen *at bevæge sig* kan ved hjælp af nominalgruppens ressourcer specificeres yderligere, eksempelvis:

bevægelse → *smuk bevægelse* → *smukt afvæbnende driblende bevægelse* → *smukt afvæbnende driblende bevægelse med bolden* → *den smukke afvæbnende driblende bevægelse med bolden*.

Med ovenstående gradvise stigende specificationsniveau bevæger vi os fra den rene nominaliserede proces, fungerende som Ting i nominalgruppen, *bevægelse*, til en nominalgruppe, der kan analyseres i følgende funktioner:

<i>den</i>	<i>smukke</i>	<i>afvæbnende</i>	<i>driblende</i>	<i>bevægelse</i>	<i>med bolden</i>
Bestemmer	Vurderer	Beskriver	Klassifikator	Ting	Kvalifikator

En tredje kommunikativ effekt af via nominaliseringer at pakke begivenheder som genstande er muligheden for at udelade forskellige af de interpersonelle betydninger, der nødvendigvis ville eksistere, hvis den processuelle betydning/ begivenheden realiseredes af en sætning med Finitum (og Prædikator). Generelt betragtet gælder således følgende for forskellen mellem at realisere en proces/ begivenhed kongruent gennem en leksikogrammatisk Proces/ sætning eller inkongruent gennem en nominalisering: (i) Idet nominaliseringen leksikogrammatisk betragtet er en transformation af en Proces formet af et verbum til en enten adjektivisk eller substantivisk nominalisering, forsvinder de interpersonelle betydninger, der er bundet i sætningens verbale konstituent, når man anvender en nominalisering. Således forsvinder betydningerne bundet i Finitum, altså temporalitet og modalitet. Med andre ord er nominaliseringen ikke forankret i hverken tid eller i forhold til sprogbrugerens modale farvning. (ii) I forbindelse med en procesmetaforisk indpakning af en processuel betydning/ begivenhed til en nominalisering forsvinder ikke blot Finitum, men hele Moduselementet. Det propositionsansvarlige Subjekt er således heller ikke til stede i procesmetaforen (om end det er muligt at pakke det oprindelige Subjekt som Bestemmer i nominalgruppen).

Konkret kan vi se ovenstående mekanismer tilfældet *Yvonne valgte kærligheden – uden betænkning*, som er en overskrift fra Ugeavisen. I tilfældet er det delen efter tankestregen, som er særlig interessant, idet denne del rummer begivenhed-som-genstandsmetaforen (realiseret af den substantiviske nominalisering) *betænkning*. Ved at skrive som i ovenstående tilfælde frem for at realisere betydningen mere kongruent i et sætningskompleks som *Yvonne valgte kærligheden, uden at hun betænkte sig* slipper journalisten i sidste del af sin overskrift for at gentage modaliteten og temporaliteten fra første del af sin overskrift. Og vedkommende behøver heller ikke at gentage, hvilket Subjekt det drejer sig om. Man kan altså sige, at der er en vis sprogbrugsøkonomi forbundet med anvendelsen af nominaliseringer.

Med den beskrevne mekanisme bevirker begivenhed-som-genstandsmetaforen, at aspekter i forbindelse med begivenheden sløres. Information tabes gennem den leksikogrammatiske transformation fra Proces formet af et verbum til nominalisering. I eksemplet ovenfor

er det som allerede nævnt ikke direkte udtrykt, hvem der ikke betænker sig – for *betænkning* optræder ikke i sammenhæng med et Subjekt. Hvem det er, der ikke betænker sig, skal vi udele af ko-teksten, hvorved vi finder ud af, at det er *Yvonne*.

Tvetydighed i forbindelse med nominaliseringer er som en logisk konsekvens af ovenstående ikke et sjældent fænomen. Således er det i følgende eksempel ikke muligt at afgøre, om det er *Laura*, der bedømmer eller bedømmes: *Lauras bedømmelse er retfærdig*.

En fjerde og sidste effekt af begivenhed-som-genstandsmetaforen er den effekt, der har inspireret til titlen på denne artikel. Processerne er sprogets absolutte kerne, såvel leksikogrammatisk som semantisk. Uden sprogets processer kan vi ikke andet end at navngive genstande og betegne disses kvaliteter. Sprogets processer er det, der får genstande og kvaliteter til at mødes og til at handle. Det er sprogets processer, der får 'tingene til at ske'. Som tekstforfatteren Carsten Lyngé udtrykker det: "Hver gang, vi laver et aktivt udsagnsord om til et navneord, dør sproget en lille smule" (Lyngé 1989:13). Når vi anvender begivenhed-som-genstandsmetaforer, dræber vi altså tekstens dynamik.

Litteratur

www.meng.dk

Andersen, Thomas (2000) *Stjernernes tale – register i teori og praksis*. Odense Working Papers in Language and Communication 21. Syddansk Universitet.

Andersen, Thomas et al. (2001) *Sproget som ressource - systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Andersen, Thomas Hestbæk (2003) *Spændinger i sproget. Om leksikogrammatiske metaforer i dansk*. Syddansk Universitet, ph.d.-afhandling.

Davidse, Kristin (1997) The Subject-Object versus the Agent-Patient asymmetry. *leuvense bijdragen, jaargang 86, nr. 4*.

Gleason, H.A. (1965) *Linguistics and English Grammar*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 2. udg.

Halliday, M.A.K. (1978) *Language as social semiotic*. London: Arnold.

Halliday, M.A.K. (1996a) 'Introduction', *Language as social semiotic: the social interpretation*

of language and meaning. *The Communication Theory Reader*, ed. Paul Copley, London: Routledge:88-93.

Halliday, M.A.K. (1996b) Things and relations: Regrammaticising experience as technical knowledge. *Reading Science*, ed. J.R. Martin og Robert Veel (1998), London: Continuum:185-235.

Halliday, M.A.K. (1998) "Grammar and Daily Life: Concurrence and Complementarity". *On Grammar. Collected Works of M.A.K. Halliday*, vol. 1, ed. Jonathan Webster, London: Continuum:369-383.

Halliday, M.A.K. (2002) A personal perspective. *On Grammar. Collected Works of M.A.K. Halliday*, vol. 1, ed. Jonathan Webster, London: Continuum:1-16.

Halliday, M.A.K. og Christian M.I.M. Matthiessen (1999) *Construing Experience through Meaning*. London: Cassell.

Hasan, Ruqaiya (1985) *Offers in the making: A systemic-functional approach*. Macquarie University.
Lyons, John (1977) *Semantics*, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.